

УДК 371.036

КРИТЕРІЇ ЕСТЕТИЧНИХ ОЗНАК ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ХУДОЖНЬОГО БАЧЕННЯ СВІТУ

Лихвар В.Д., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри культурологічних дисциплін і образотворчого мистецтва
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

У статті порушено проблему розмежування естетичного і художнього сприйняття. Здійснено спробу довести, що виявлення та фіксація саме естетичних ознак у сприйняттю має значний виховний вплив на розвиток художнього бачення світу учнів під час уроків образотворчого мистецтва в масовій школі.

Ключові слова: критерії, естетичне сприйняття, фізичні ознаки форми, фізичні ознаки кольору, естетичні ознаки кольору, естетичні ознаки конструкції, естетичні ознаки пропорцій.

В статтю затронута проблема розграничення естетического и художественного восприятия. Предпринята попытка доказать, что выявление и фиксация именно эстетических признаков в восприятии имеет значительное воспитательное воздействие на развитие художественного видения мира учащихся в ходе уроков изобразительного искусства в массовой школе.

Ключевые слова: критерии, эстетическое восприятие, физические признаки формы, физические признаки цвета, эстетические признаки цвета, эстетические признаки конструкции, эстетические признаки пропорций.

Likhvar V.D. CRITERIA AESTHETIC SIGNS AS PART OF ARTISTIC VISION OF THE WORLD

The article touches upon the problem of differentiation of aesthetic and artistic perception. An attempt was made to prove that the identification and fixing it aesthetic features in perception has a significant impact on the educational development of students' artistic vision of the world in the course of fine arts classes in regular school.

Key words: aesthetic criteria, aesthetic perception, physical signs forms, physical signs of color and aesthetic attributes of color, aesthetic design features, aesthetic features of proportions.

Постановка проблеми. Розвиток пізнавальних здібностей людини є загальновищезнаною цінністю в сучасному світі. Останнім часом людство серйозно заклопотане формуванням гармонійної, творчо активної особи, здатної вирішувати проблеми, що постійно виникають у сучасному світі. Розвиток пізнавальних процесів, здібностей людини та творчої переробки отриманих вражень навколишнього світу в сучасній художній педагогіці розглядається як формування цілісної системи творчих якостей сприйняття, мислення та пам'яті. Особливе місце у структурі пізнавальних процесів та естетичного виховання посідає здатність естетичного сприйняття.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Актуальність розвитку творчих якостей пізнавальних процесів набуває в учнів середнього шкільного віку. Це пов'язано з тим, що в перехідний період підліткового віку, у зв'язку із загальною перебудовою образотворчої діяльності, шляхом зміни цільової установки та ставлення до своєї творчості в галузі образотворчого мистецтва, на якісно новому рівні закладаються основи естетичного освоєння довкілля, пізнання світу, сприйняття мистецтва. Від того, як здійсниться цей перехід, суттєво залежить характер усієї подальшої діяль-

ності людини в галузі образотворчого мистецтва.

Естетичне сприймання є предметом аналізу багатьох учених. Аристотель тлумачив його як очищення душі за допомогою співчуття [4]. Теорія естетичного сприйняття у працях Р. Арнхейма [5] будується на тому, що сприйняття в основі своїй представляє пізнавальний процес, який визначається формою і типом зорового сприйняття. Передусім він робить акцент на тому, що естетичне сприйняття – не пасивний, споглядальний акт, а творчий, активний процес. Він не обмежується репродукуванням об'єкта, але й має продуктивні функції, що сприяють створенню візуальних моделей. Дослідження цієї проблеми отримало інтерпретацію з позицій феноменології в роботах П. Флоренського [10]. Обґрунтуванню комплексу проблем, пов'язаних із питаннями художнього сприйняття й інтерпретації текстів, присвячені дослідження Ю. Борева [6]. Формуванню в дітей та молоді естетичних ідеалів, потреб, оцінок, ціннісних орієнтацій присвятили праці П. Автомонов, В. Бутенко, Є. Квятковський, В. Кудін, Г. Локарева, С. Мельничук, М. Миропольська, Ю. Протопопов, О. Рудницька, Г. Тарасенко, А. Щербо та інші [8]. Аналіз різних підходів до вивчення цієї проблеми виявив

суперечність: з одного боку, стверджується, що художнє і естетичне сприймання – це ідентичні поняття, з іншого боку, їх розмежовують або розглядають як художньо-естетичні [7].

Естетичне сприйняття має багато спільних із художнім сприйняттям рис: так само

діє механізм естетичного смаку, застосовуються критерії краси, співмірності, цілісності і виразності форми. Виникає подібне почуття духовної радості і задоволення. Нарешті, сприйняття естетичних аспектів природи, соціального буття, предметів культури, з одного боку, і сприйняття мистецтва,

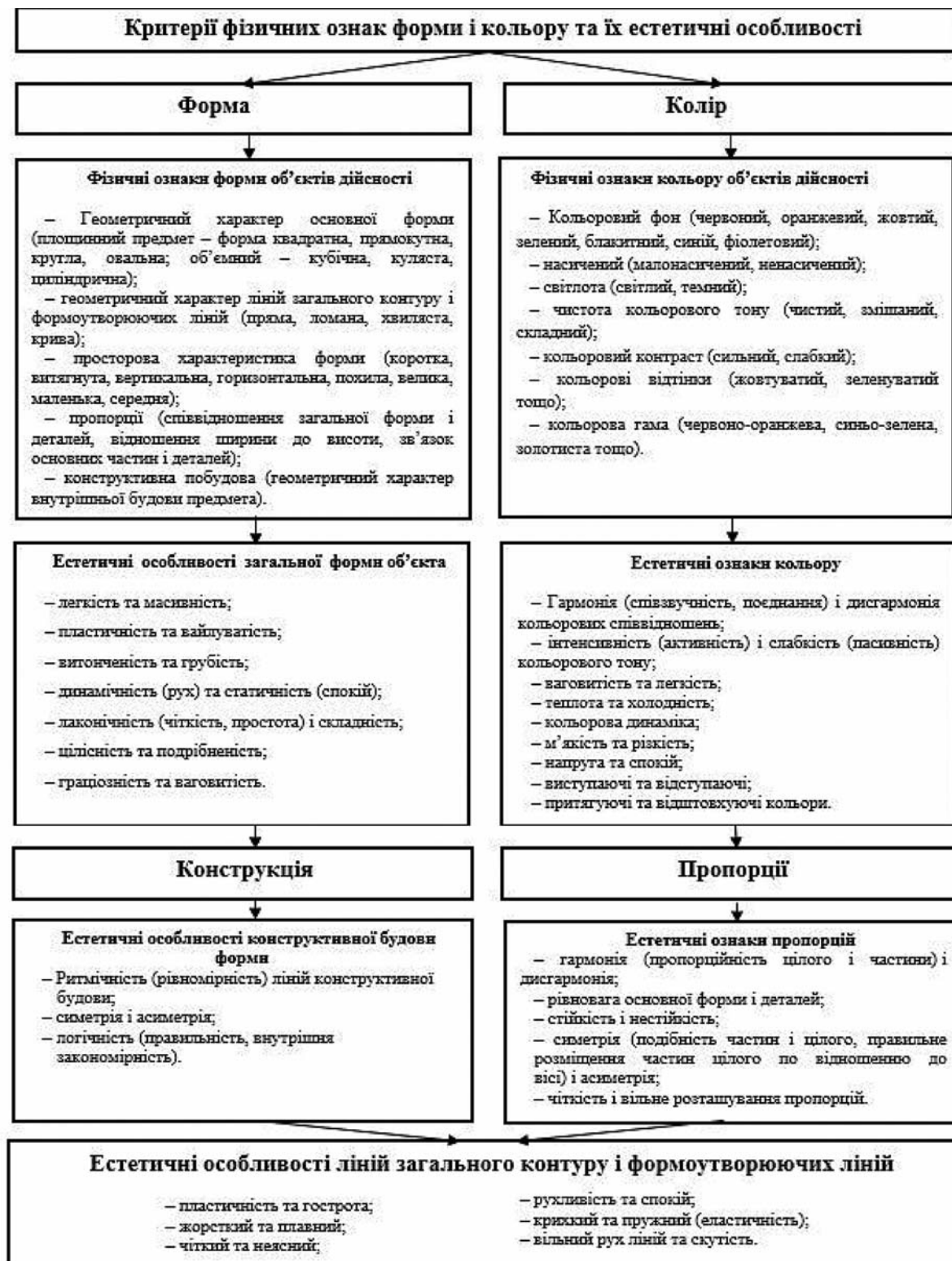

Рис. 1. Критерії фізичних ознак форми і кольору та їх естетичні особливості

з іншого, духовно збагачує людину і здатне пробудити її творчі можливості.

Досі, розглядаючи специфіку естетичного сприйняття як співтворчості, ми не розділяли естетичних і художніх об'єктів. Хоча це різна співтворчість, її специфіка залежить від рівня присутності творця у сприймаючому об'єкті. Чим менше присутність творця у сприймаючому об'єкті, тим більше його функції бере (або може взяти на себе) реципієнт, тим більш незалежним творцем може стати (якщо може) сприймаючий. Якщо побудувати такий ряд об'єктів, як квіти, фотографії квітів (фотографії ікебани) і натюрморт із зображеннями квітів, очевидно, роль творця-художника в цьому ряді об'єктів зростає, починаючи з нульової ролі його в природному об'єкті, а «свобода» співтворчості ніби падає. «Зі зростанням ролі художника, його особистості в об'єкті збільшується його «художність». На цій основі можна віднести природні явища до естетичних об'єктів, дизайн і прикладне мистецтво – до художньо-естетичних, а твори образотворчого мистецтва – до художніх. Поправку до такого нестійкого групування вносить ще традиція масового сприйняття, згідно з якою авторство, особистий внесок художника сприймаються (при повноцінному сприйнятті) тільки у творах образотворчого мистецтва, авторство вази чи стільця на рівні масового сприйняття поки не засвоюється. Сприйняття продуктів дизайну і прикладного мистецтва проводиться або аналогічно сприйняттю природних явищ, чи природні явища сприймаються як продукт творчості природи, як одного безликого творця. Тому квіти, ікебану і вазу можна віднести до естетичних об'єктів, а твори образотворчого мистецтва – до художніх» [9, с. 71–75].

Естетична виразність предметного середовища не може замінити собою мистецтва з його специфічним відбиттям світу, ідейно-емоційною спрямованістю до самих глибинних і інтимних сторін духовного життя людини. Твір мистецтва вимагає особливої концентрації уваги, зосередженості, а також активізації духовного потенціалу особистості, інтуїції, напруженої роботи уяви, високого ступеня самовіддачі. Водночас необхідні знання і розуміння спеціальної мови мистецтва, його видів і жанрів, отриманих людиною в процесі навчання і в результаті спілкування з мистецтвом. Одним словом, сприйняття мистецтва вимагає напруженої духовної праці та співтворчості.

Естетичне сприйняття на заняттях образотворчого мистецтва у школі виражається в загальній спостережливості, у здібності виявляти в навколишній дійсності і відобра-

жувати у своїх творах фізичні й естетичні ознаки світу. Естетичне сприйняття – це початковий момент у формуванні естетичного ставлення до дійсності.

Отже, коли перед дослідником стоять практичні, а не чисто теоретичні завдання, все, що пов'язано з традиційним образотворчим мистецтвом, – це художній твір, художнє сприйняття, художнє виховання і освіта. Все, що за цими межами і що вимальовується не дуже чітко, – естетичні об'єкти, естетичне виховання й естетичне сприйняття. *А якщо не стоїть завдання пошуку специфіки цих явищ, у сферу естетичного включається і все художнє.* Специфіка співтворчості, а саме пізнання і творчості у сприйнятті естетичних чи художніх об'єктів, зумовлена тим, що співтворчість у разі сприйняття квітки чи вази – більше творчість і менше пізнання, а у разі сприйняття живопису – навпаки. Звідси специфічні і педагогічні завдання «навчання творчості» під час сприйняття естетичних і художніх об'єктів.

Застосування розроблених нами критеріїв фізичних ознак форми та кольору та їх естетичних особливостей (Табл. 1) здатне визначити оптимальні шляхи розвитку естетичних почуттів, естетичних суджень, естетичних ідеалів.

Критерії естетичних ознак – зовнішні візуальні ознаки предметів (будова, форма, об'єм, колір, пропорції тощо), на основі яких дається оцінка з точки зору гармонії і краси. Зовнішні фактори відіграють значну роль у визначенні суб'єктом естетичної оцінки, проте рушійною силою є внутрішні фактори. До них належать розвиток емоційної чутливості людини до навколишньої дійсності, розвиток візуальної пам'яті, візуального мислення, суджень, понять, наявність знань про естетичні ознаки предметного світу, розвиток вміння визначати зовнішні естетичні ознаки предметів тощо [8, с. 11]

«Зосередження уваги учнів на естетичних особливостях об'єктів з яскраво виявленими ознаками краси дає можливість розвинути зорову пам'ять, яка є одним із факторів розвитку образного мислення учнів у масовій школі» (Табл. 1). Ряд об'єктів, які сприймаються як естетичні за допомогою зору, досить широкий та різноманітний. Це природні явища і явища предметного світу, що естетично не оформлені, але можуть сприйматися як естетичні. Це також група створених з естетичною функцією об'єктів, які визначаються сучасною нечіткою термінологією як дизайн, декоративно-ужиткове й образотворче мистецтво.

Науково-теоретичні питання сприйняття мають практичний вихід у зображуваль-

ну діяльність учнів школи з розвитку у них естетичного бачення навколишнього світу. «Які форми і методи роботи краще вибрати для найбільш ефективного розвитку в дітей чутливості до прекрасного в довкіллі? Одна з діючих форм навчання дітей естетичного бачення дійсності – запровадження в методику викладання образотворчого мистецтва (а отже, й практику) етапу уроку з сприйняття естетичних особливостей об'єктів навколишньої дійсності. На цьому етапі уроку під час виявлення та обстеження (любування) естетичних ознак об'єкта вчитель формує у сприйнятті дітей візуальний (унаочнений) художній образ, основні властивості якого мають знайти адекватне вирішення в дитячих малюнках.

Досвід показує, що в процесі сприймання та аналізу природи на уроках образотворчого мистецтва учні ще не вміють самостійно виокремлювати й осмислювати у сприйняттю об'єкті окремі естетичні ознаки. Тут буде важливою роль вчителя, який фіксує їх увагу на сприйнятті естетичних ознак за поданими критеріями [рис. 1]. Розвиток вмінь визначати зовнішні естетичні ознаки предметів сприяє розвиткові візуально-моторної координації ока, мислення, руки (відчуваю → знаю → вмію) та розвиткові творчих вмінь і навичок створювати художній образ. Тобто, щоб навчити людину малювати, потрібно, в першу чергу, навчити її бачити, відчувати об'єкт. Фізичні ознаки форми і кольору об'єктів дійсності містять відповідні естетичні особливості, які можуть психологічно впливати на особистість учня.

На нашу думку, педагогічний висновок, якого можна дійти, – це розширення досвіду дитини, якщо хочемо створити досить міцні основи для його діяльності: «Чим більше дитина бачить, чує, переживає, засвоює, чим більше елементів дійсності вона використовує в своєму досвіді, тим продуктивніше буде діяльність її уявлень та фантазії» [9, с. 50].

Отже, винятково важливим етапом творчого процесу учнів початкової школи буде попереднє вивчення та аналіз естетичних ознак навколишнього світу, і лише потім – його відбиття у творчій діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином програма та організація навчання, система педагогічних умов, які забезпечують ефективний розвиток есте-

тичного відчуття у процесі зображувальної діяльності може вдосконалюватися у разі дотримання таких умов:

- естетичне сприйняття учнів повинне розглядатись як засіб урівноваження сутності дитини з оточуючим світом у взаємодії з сім'єю, школою і впливом сучасних соціокультурних факторів;

- спрямованості навчально-виховної роботи на активізацію візуального мислення, візуальної пам'яті дітей, комплексне використання на заняттях емоційно-чуттєвого, інтелектуального і діяльнісного компонентів;

- процес навчання образотворчій діяльності стане більш продуктивним, коли він буде спиратись на комплексну триєдину структуру творчої діяльності «відчуваю → знаю → вмію», із використанням нетрадиційних художніх технік, з опорою на диференційований підхід.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адаסקина А. Художественное восприятие действительности у детей и взрослых: автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.13 «Психология развития, акмеология» / А. Адаסקина. – М., 2001. – 20 с.
2. Ананьев Б. Загальна психологія / Б. Ананьев. – М., 1970. – 222 с.
3. Антонович Є. Декоративно-прикладне мистецтво / Є. Антонович, Р. Захарчук-Чугай, М. Станкевич. – Львів: Світ, 1992. – 270 с.
4. Аристотель. Об искусстве поэзии / Аристотель. – М., 1957. – С. 56–82.
5. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие / Р. Арнхейм ; пер. з англ. – М., Прогресс, 1974. – 386 с.
6. Боров Ю. Эстетика / Ю. Боров. – М., 1969. – 349 с.
7. Ваганова Н. Развитие эстетического художного восприятия в дошкольном возрасте // Актуальные проблемы психологии: Сборник научных работ Института психологии имени Г.С. Костюка НАПН Украины. – К.: Видавництво «Фенікс», 2012. – Т. XII. Психология творчества. – Выпуск 15. – Часть I. – С. 68–76.
8. Лихвар В. Развитие художно-творческого потенциала младших школьников в процессе образотворческой деятельности: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теория та методика виховання» / В. Лихвар. – Херсон, 2003. – 22 с.
9. Лихвар В. Деякі аспекти організації естетичного і художнього сприймання // Вестник Харьковского Государственного политехнического университета. – Выпуск 16. – ХГПУ, 1998. – С. 71–75.
10. Флоренский П. Избранные труды по искусству / П. Флоренский. – М., Изобраз. Искусство: Центр изучения, охраны и реставрации наследия священника П. Флоренского, 1996. – С. 118.